

บทความวิชาการ (Academic Article)

สถานีแก้หนี้ครูเครือข่าย: รูปธรรมของแนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน”
ในการแก้ไขหนี้สินครูอย่างยั่งยืนTeacher Debt Relief Network Stations: A Concrete Manifestation of the
“Hold Hands and Move Forward Together” Concept for
Sustainable Teacher Debt Resolutionพลพิพัฒน์ วัฒนเศรษฐานุกูล
Polpipat Wattanasettanukul

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานของ “สถานีแก้หนี้ครูเครือข่าย” ในฐานะกลไกของแนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” ในการแก้ไขหนี้สินครูอย่างยั่งยืน โดยใช้กรอบแนวคิด Logic-based Systems Change วิเคราะห์ผ่าน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการดำเนินงาน (Process) ผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งจากการวิเคราะห์เอกสารราชการ สื่อมวลชน งานวิชาการ และประสบการณ์ภาคสนามจากสถานีในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ

ผลการศึกษาพบว่า สถานีแก้หนี้ครูเครือข่ายสามารถเป็นกลไกบูรณาการภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้ครูมีรายได้สุทธิเพียงพอ ลดหนี้ฟุ้งร้อง และเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันยังเกิดการสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมความร่วมมือในระดับพื้นที่ บทเรียนสำคัญคือ ความสำเร็จขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำท้องถิ่น การสร้างระบบติดตามผล และการฝังแนวคิด “เพื่อนช่วยเพื่อน” ในระบบราชการ ข้อเสนอเชิงนโยบายเสนอให้ยกระดับสถานีแก้หนี้ครูเครือข่ายเป็นกลไกถาวร พัฒนาเครือข่ายที่เล็ง และจัดการเรียนรู้ด้านการเงินอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: สถานีแก้หนี้ครูเครือข่าย จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน หนี้สินครู

Abstract

This article aimed to examine the operational model of the "Teacher Debt Resolution Network Stations" as a mechanism embodying the "Hand-in-Hand Forward Together" initiative, which sought to sustainably resolve teachers' debt problems. Using the Logic-based Systems Change framework, the study analyzed five key components: Input, Process, Output, Outcome, and Impact. A qualitative research methodology was employed, combining document analysis of official government records,

ศูนย์ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาหนี้สินครูและบุคลากรทางการศึกษา กรุงเทพฯ 10300

Center for the Resolution of Teacher and Educational Personnel Debt, Bangkok 10300

Corresponding author; email: polpipat97@gmail.com

(Received: 24 May 2025; Revised: 27 July 2025; Accepted: 29 September 2025)

DOI: <https://doi.org/10.14456/psruhss.2025.16>

media sources, and academic literature, with field-based experiences collected from stations across multiple regions in Thailand.

The findings indicated that the network stations effectively served as integrative mechanisms among various stakeholders, resulting in teachers maintaining sufficient net income, reducing bankruptcy-related cases, and achieving sustainable improvements in financial behavior. Simultaneously, the process fostered social capital and a culture of collaboration at the local level. Key lessons learned emphasized the role of local leadership, the importance of robust monitoring systems, and the institutionalization of the "peer-to-peer" support approach within the public education system. Policy recommendations included formalizing the network stations as permanent collaborative mechanisms, developing local financial mentoring networks, and establishing systematic financial education for teachers.

Keywords: Teacher debt relief network stations, Hold hands and move forward together, Teacher debt

บทนำ

กระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาในมิติคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะการลดภาระหนี้สิน ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปฏิบัติงานและการพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืน ภายใต้ นโยบาย “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ ได้เน้นการสร้างความร่วมมือเชิงระบบในการแก้ไขปัญหาหนี้สินครูควบคู่กับการลดภาระงานที่ไม่จำเป็น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566) แนวนโยบายดังกล่าวสอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) และ แผนการศึกษาแห่งชาติ 20 ปี ที่มุ่งพัฒนาครูเป็น “มีอาชีพ” โดยมีคุณภาพชีวิตที่มั่นคง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561) ยิ่งไปกว่านั้น เป้าหมายดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะ SDG เป้าหมายที่ 4 ที่เน้นเรื่อง “การศึกษาที่มีคุณภาพ” ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อครูมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสภาพจิตใจ พร้อมทั้งจะถ่ายทอดความรู้สู่ผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ (United Nations, 2015)

ปัญหาหนี้สินของครูและบุคลากรทางการศึกษาในประเทศไทยยังคงเป็นประเด็นที่ท้าทายและมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ณ วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2568 ระบุว่า มีครูและบุคลากรทางการศึกษาเข้าร่วมโครงการสถานีแก้หนี้ครูจำนวน 7,762 ราย โดยสามารถแก้ไขปัญหานี้สินได้สำเร็จจำนวน 1,658 ราย คิดเป็นร้อยละ 21.36 ของผู้เข้าร่วมทั้งหมด และมีมูลค่าหนี้สินที่ได้รับการแก้ไขรวมกว่า 4,974 ล้านบาท (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2568) สาเหตุหลักของการเกิดหนี้สินในกลุ่มครู ได้แก่ การกู้ยืมเพื่อการศึกษาของบุตร การใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน การไร้แผนหนี้สินเชื่อที่ไม่เหมาะสม และพฤติกรรมการใช้จ่ายส่วนบุคคลที่ขาดการวางแผนทางการเงิน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการส่งเสริมความรู้ทางการเงินอย่างจริงจัง (Lusardi & Mitchell, 2020) ข้อมูลจากหลายสำนักข่าวยังยืนยันถึงสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วง โดยเฉพาะการเพิ่มขึ้นของครูกลุ่มสี่เหลืงที่ใกล้เข้าสู่ภาวะวิกฤติทางการเงิน (Bangkokbiznews, 2567) และกรณีครูจำนวนมากที่ตกอยู่ในภาวะหนี้ซ้ำซ้อนกับทั้งสหกรณ์และสถาบันการเงิน (ผู้จัดการออนไลน์, 2568; ไทยรัฐออนไลน์, 2567) ผลกระทบจากปัญหานี้สินดังกล่าวไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของครูเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน การสอน และความมั่นคงทางจิตใจของครูด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบจากรายงานของธนาคารโลก (World Bank, 2023) ที่ระบุว่าภาระหนี้ภาครัฐในระดับบุคคล

เช่น กลุ่มข้าราชการ เป็นปัจจัยสำคัญที่กระทบต่อสมรรถนะของระบบราชการโดยรวม การแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องดำเนินการทั้งในระดับปัจเจกและระดับระบบ เพื่อสร้างแนวทางการช่วยเหลือที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ

“สถานีแก้หนี้ครู” เป็นกลไกสำคัญที่กระทรวงศึกษาธิการริเริ่มขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่กลางในการช่วยเหลือให้คำปรึกษา ให้ความรู้ ชี้แนะแนวทาง และประสานการเจรจากับเจ้าหนี้ในการปรับโครงสร้างหนี้ของครูอย่างเป็นระบบ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2568; ผู้จัดการออนไลน์, 2568) กลไกนี้ดำเนินงานโดยอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานหลักในพื้นที่ ได้แก่ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สถาบันการเงิน และสถานศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างระบบการช่วยเหลือแบบบูรณาการที่มีประสิทธิภาพ การดำเนินงานในลักษณะนี้สะท้อนแนวคิดของ การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (Collaborative Governance) ซึ่งเน้นการทำงานร่วมกันของหลายภาคส่วนที่มีบทบาทแตกต่างกันแต่เป้าหมายร่วมกัน (Ansell & Gash, 2008) และยังสอดคล้องกับนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พล.ต.อ. เพิ่มพูน ชิดชอบ ที่ประกาศให้ “สถานีแก้หนี้ครู” เป็นกลไกขับเคลื่อนหลักของกระทรวงในการลดภาระหนี้สินและสร้างความมั่นคงให้แก่ครูทั่วประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566) นอกจากนี้ แนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” ยังสะท้อนทิศทางของ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่มุ่งเสริมสร้างศักยภาพทุนมนุษย์ไทย ผ่านระบบสนับสนุนแบบองค์รวมในระดับพื้นที่ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

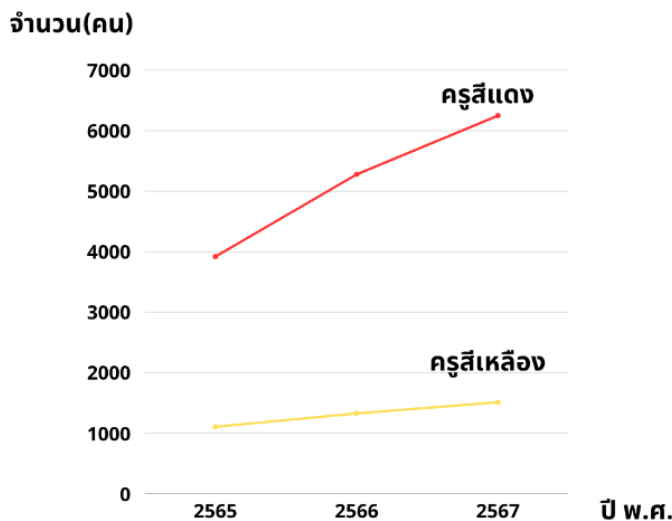
สถานีแก้หนี้ครูเครือข่าย คือแนวคิดเชิงระบบที่ถูกพัฒนาขึ้นโดยการจับคู่ระหว่าง “สถานีแก้หนี้ครูต้นแบบ” กับ “สถานีปลายทาง” เพื่อแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดี ถ่ายทอดประสบการณ์ และสนับสนุนกัน (ผู้จัดการออนไลน์, 2568; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2568) อีกทั้งยังสามารถเข้าถึงครูและบุคลากรทางการศึกษาได้อย่างตรงจุด ตอบสนองต่อบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566) ความสำเร็จในหลายพื้นที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังของกลไกแบบพหุภาคีในการเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินของครู และผลักดันให้เกิดการปรับโครงสร้างเจ้าหนี้อย่างเป็นธรรมเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมในระบบเครือข่าย (Emerson et al., 2012)

จากกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายการแก้ไขปัญหาหนี้สินครูและบุคลากรทางการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พบว่า “สถานีแก้หนี้ครู” มีศักยภาพในการเป็น “นวัตกรรมทางสังคม” ที่สามารถตอบสนองเป้าหมายของนโยบายระดับชาติอย่างเป็นรูปธรรม บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายความสำคัญของ “สถานีแก้หนี้ครูเครือข่าย” ในฐานะกลไกของแนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” และเสนอแนวคิดที่สามารถนำไปขยายผลเชิงนโยบายหรือปฏิบัติการในระดับพื้นที่ได้จริง โดยคาดหวังว่าเนื้อหาในบทความนี้จะประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการ และผู้ปฏิบัติในพื้นที่ ในการร่วมกันขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาหนี้้อย่างยั่งยืน

ภาพรวมปัญหาหนี้สินครูในประเทศไทย: สถานการณ์และแนวโน้ม

สถานการณ์หนี้สินของครูในประเทศไทยยังคงอยู่ในระดับวิกฤติ โดยเฉพาะในกลุ่ม “ครูสีแดง” ซึ่งหมายถึงผู้มีเงินเดือนสุทธิเหลือน้อยกว่าร้อยละ 30 หลังจากถูกหักชำระหนี้ ข้อมูล ณ วันที่ 31 มกราคม 2568 ระบุว่าครูในกลุ่มสีแดงจำนวน 6,250 ราย ในจำนวนนี้ 1,030 รายอยู่ในกระบวนการฟ้องร้องล้มละลายแล้ว ขณะที่กลุ่ม “ครูสีเหลือง” ซึ่งยังพอมีรายรับสุทธิเกินร้อยละ 30 อยู่ที่ 1,512 ราย มีแนวโน้มจะเข้าสู่ภาวะวิกฤติหากไม่ได้รับการแก้ไขโดยเร็ว (ผู้จัดการออนไลน์, 2568; กรุงเทพธุรกิจ, 2567)

หากพิจารณาข้อมูลย้อนหลัง 3 ปี จะพบแนวโน้มที่น่ากังวลมากขึ้น โดยจำนวนครูสีแดง เพิ่มขึ้นจาก 3,920 รายในปี 2565 เป็น 5,280 รายในปี 2566 และพุ่งขึ้นสู่ 6,250 รายในต้นปี 2567 ขณะเดียวกัน ครูสีเหลืองเพิ่มจาก 1,108 รายในปี 2566 เป็น 1,329 รายในปี 2567 และล่าสุดอยู่ที่ 1,512 ราย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566–2568) แสดงให้เห็นถึงความเสี่ยงที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ดังภาพ 1

ภาพ 1 แนวโน้มจำนวนครูสีแดง และ ครูสีเหลือง ระหว่างปี 2565–2567
(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566–2568)

ยิ่งไปกว่านั้น จากข้อมูลในปี 2567 พบว่า ข้าราชการทั่วประเทศที่ถูกฟ้องล้มละลายเพิ่มจาก 7,000 ราย เป็น 14,000 ราย โดยในจำนวนนี้กว่า 5,000 รายเป็นข้าราชการครู ซึ่งถือเป็นสัดส่วนสูงที่สุดเมื่อเทียบกับข้าราชการทุกกลุ่ม (ไทยโพสต์, 2567) ขณะเดียวกัน สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.) ยังรายงานว่ามีบัญชีหนี้ครูและบุคลากรที่กู้จากโครงการสวัสดิการเงินกู้ต่าง ๆ เช่น ข.พ.ค. และ ข.พ.ส. จำนวนถึง 334,795 บัญชี รวมมูลหนี้สะสมกว่า 273,838 ล้านบาท (สำนักงาน สกสค., 2567)

สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาหนี้ครูมิใช่เพียงภาวะทางการเงินเฉพาะรายบุคคล แต่เป็นวิกฤตระดับโครงสร้างที่เกี่ยวพันกับระบบสวัสดิการภาครัฐ และจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน (World Bank, 2023)

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการแก้ไขหนี้สินครูอย่างยั่งยืน (Sustainable Debt Resolution for Teachers)

การแก้ไขหนี้สินครูอย่างยั่งยืน หมายถึง การดำเนินการเพื่อให้ครูสามารถหลุดพ้นจากภาวะหนี้สิน ไม่ใช่เพียงในระยะสั้น แต่สามารถรักษาสถานะทางการเงินที่มั่นคงได้ในระยะยาว โดยไม่กลับเข้าสู่วงจรหนี้ซ้ำซาก แนวคิดนี้สอดคล้องกับนิยามของความยั่งยืน (Sustainability) ที่องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 2015) ได้นิยามว่าเป็น “การตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนศักยภาพของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง” เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทหนี้ครู ความยั่งยืนจึงหมายถึงการปลูกฝังความรู้ วินัย และพฤติกรรมทางการเงินที่ช่วยให้ครูสามารถจัดการรายรับรายจ่ายได้อย่างมีสติ มีเป้าหมาย และมีความรับผิดชอบ

นอกจากนี้ แนวคิด “ความยั่งยืนทางการเงิน” (Financial Sustainability) ยังครอบคลุมถึงการพึ่งพาตนเองทางการเงิน การลดภาระหนี้ในสัดส่วนที่ปลอดภัย และการมีรายได้สุทธิเพียงพอสำหรับการดำรงชีพโดยไม่พึ่งพาการกู้หนี้ยืมสิน (OECD, 2020) การแก้ไขหนี้จึงต้องไม่หยุดอยู่ที่การปรับโครงสร้างหนี้เท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมการอบรม การให้คำปรึกษา การติดตามพฤติกรรม และการสร้างกลไกสนับสนุนที่ครูสามารถเข้าถึงได้ในระยะยาว ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จึงจะสามารถตอบโจทย์ “ความยั่งยืน” ได้อย่างแท้จริง

ทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital Theory)

ทฤษฎีทุนทางสังคม อธิบายว่าความสัมพันธ์ เครือข่าย และความไว้วางใจที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลหรือองค์กรในสังคมสามารถแปรเปลี่ยนเป็นทรัพยากรที่ใช้สนับสนุนการพัฒนาและความร่วมมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดย Bourdieu (1986) มองว่าทุนทางสังคมคือ “ผลรวมของทรัพยากรที่เกิดจากการเป็นสมาชิกของเครือข่าย” ในขณะที่ Putnam (2000) เน้นว่าทุนทางสังคมช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพของสังคม ผ่านบรรทัดฐานร่วม ความไว้วางใจ และความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน

แนวคิดนี้จึงได้รับการประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการภาครัฐ โดยเฉพาะในยุคที่เน้นการบริหารแบบแนวราบ (horizontal governance) ที่ต้องอาศัยความเป็นเจ้าของร่วม ความโปร่งใส และความไว้วางใจระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ (Claridge, 2020; Field, 2020)

ในบริบทของ “สถานีกาหรีนครูเครือข่าย” ทุนทางสังคมมีบทบาทเป็นทั้งเครื่องมือและเงื่อนไขสำคัญของความยั่งยืน โดยการรวมตัวของหน่วยงานท้องถิ่น เช่น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สหกรณ์ครู และสถานศึกษานอกจากช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ปัญหา ยังช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมการช่วยเหลือ ความเข้าใจร่วม และเครือข่ายแห่งความไว้วางใจที่สามารถต่อยอดเป็น “ทุนทางสังคมเชิงสถาบัน” (institutional social capital) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการแก้ไขปัญหาหนี้ครูอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participatory Theory)

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม เน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหา และกำหนดทิศทางร่วมกัน โดยเชื่อว่าผลลัพธ์จะยั่งยืนมากกว่าการสั่งการแบบบนลงล่าง (top-down) (Nabatchi & Leighninger, 2020; OECD, 2020) แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากนักคิดอย่าง Arnstein (1969) ที่เสนอ “บันไดการมีส่วนร่วม” ซึ่งแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมจากขั้นพื้นฐานอย่างการให้ข้อมูล จนถึงระดับสูงสุดคือการควบคุมร่วมกัน (Citizen Control)

ในกรณีของสถานีกาหรีนครู ทฤษฎีนี้สามารถอธิบายการทำงานร่วมกันของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สถาบันการเงิน สถานศึกษา และครูผู้มีปัญหาในการหาทางออกร่วมกัน โดยไม่ใช่การแก้ไขจาก “เบื้องบน” อย่างเดียว แต่เป็นการออกแบบกระบวนการที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายอย่างครูผู้เป็นหนี้ได้แสดงความคิดเห็น และมีอำนาจร่วมในการกำหนดวิธีการที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น (Cornwall, 2021) การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนจึงถือเป็นหัวใจในการออกแบบแนวทางที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในพื้นที่ และกลายเป็นรากฐานของนโยบายเชิงระบบที่ยั่งยืน

นวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation)

นวัตกรรมทางสังคม หมายถึงกระบวนการ หรือวิธีการใหม่ ๆ ที่ออกแบบขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม ซึ่งกลไกดั้งเดิมไม่สามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดนี้เกี่ยวข้องกับความคิดหยุน การเรียนรู้ร่วม และการสร้างสรรค์แนวปฏิบัติใหม่ (Howaldt et al., 2021) โดยมุ่งหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบที่ยั่งยืน ผ่านการออกแบบกลไกใหม่ที่เชื่อมโยงภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคการเงินเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ

ในบริบทของ “สถานีกาหรีนครูเครือข่าย” กลไกนี้ถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ตอบโจทย์การแก้หนี้สินเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่เพียงโครงการระยะสั้นหรือมาตรการชั่วคราว หากแต่มุ่งเน้นการเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงิน สร้างทักษะใหม่ให้ครู และปรับระบบราชการให้สามารถประสานงานเชิงรุกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ แนวคิดนวัตกรรมทางสังคมยังเน้น “การเปลี่ยนแปลงเชิงระบบที่ตั้งอยู่บนความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกัน” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนนโยบายในยุคปัจจุบัน (Phills et al., 2008; OECD, 2021)

รูปแบบความยั่งยืนของการแก้ไขปัญหาหนี้สินครู (Sustainable Model for Teacher Debt Resolution)

การแก้ไขปัญหาหนี้สินครูอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องมี “รูปแบบ” (Model) ที่ชัดเจนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในหลากหลายพื้นที่ โดยยึดหลักการของ “ระบบการเปลี่ยนแปลงเชิงตรรกะ” หรือ Logic-based Systems Change ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 5 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการดำเนินงาน (Process) ผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบระยะยาว (Impact) (Meadows, 2008; Senge, 2020) โดยทั้งห้าส่วนนี้ต้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนจริง

ปัจจัยนำเข้าต้องมีทรัพยากรด้านบุคลากร ข้อมูล และนโยบายที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง กระบวนการ (Process) ต้องรวมถึงการคัดกรอง วิเคราะห์ ปรับโครงสร้างหนี้ ให้ความรู้ และติดตามอย่างต่อเนื่อง ผลผลิต เช่น จำนวนครูที่เข้าสู่ระบบ การตกลงหนี้ที่สำเร็จ และกิจกรรมอบรม ต้องนำไปสู่ ผลลัพธ์ คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินของครู และการลดจำนวนครูที่เข้าสู่ภาวะล้มละลาย สุดท้าย ผลกระทบระยะยาว ที่พึงประสงค์ คือ คุณภาพชีวิตของครูที่ดีขึ้น ความมั่นคงทางการเงิน และความเชื่อมั่นในระบบราชการ

เมื่อรูปแบบนี้ถูกสนับสนุนโดยภาคีเครือข่ายในพื้นที่ และได้รับการบูรณาการเข้าสู่แผนนโยบายอย่างต่อเนื่อง จะเป็นการวางรากฐานของความยั่งยืนทั้งในระดับปัจเจกและระบบอย่างแท้จริง

แนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” กับการสร้างพลังเครือข่าย

แนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” ได้กลายเป็นหลักคิดสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายการแก้ไขปัญหาหนี้สินครูของกระทรวงศึกษาธิการในยุคปัจจุบัน แนวคิดนี้ได้เป็นเพียงถ้อยคำปลุกใจ แต่สะท้อนถึงการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ที่เชื่อในพลังของการ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ” ซึ่งสามารถเชื่อมโยงได้กับ ทฤษฎี Collaborative Governance (Ansell & Gash, 2008; Emerson et al., 2012) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของหลากหลายภาคส่วนในการออกแบบและแก้ปัญหานโยบายสาธารณะ และ Network Theory ที่เชื่อว่าการสร้างเครือข่ายแบบแนวนอน (horizontal integration) สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืนมากกว่าระบบอำนาจแนวดิ่ง (Provan & Kenis, 2008; OECD, 2020)

ผู้วางรากฐานของแนวคิดนี้คือ พล.ต.อ.เพิ่มพูน ชิดชอบ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ริเริ่มแนวทาง “สถานีแก้หนี้ครูต้นแบบ” พร้อมทั้งออกแบบกลไก “การจับคู่” ระหว่างสถานีต้นแบบกับสถานีปลายทาง เพื่อให้เกิดการขยายผลเชิงระบบจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จไปยังพื้นที่ที่ยังต้องการการสนับสนุน แนวทางนี้ได้พัฒนาเป็นสิ่งที่เรียกว่า “สถานีแก้หนี้ครูเครือข่าย” ซึ่งผสานทั้งแนวคิดทุนทางสังคม ความไว้วางใจ และกระบวนการเรียนรู้ร่วมเข้าไว้ด้วยกัน ถือเป็น การแปรรูปแนวคิดนามธรรมให้กลายเป็น ระบบการช่วยเหลือเชิงนโยบายที่จับต้องได้จริง มีพลังในระดับปฏิบัติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566; ผู้จัดการออนไลน์, 2568; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2568; Claridge, 2020)

แนวทางอันชัดเจนนี้ได้รับการสานต่อและขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมภายใต้การนำของ นางเกศทิพย์ ศุภวานิช รองเลขาธิการ กพฐ. ซึ่งได้ผลักดันให้สถานีแก้หนี้ครูต้นแบบทั้ง 38 เขตพื้นที่การศึกษา ที่มีผลการดำเนินงานสำเร็จร้อยละ 100 ก้าวขึ้นมาเป็น “พี่เลี้ยง” ทำการจับคู่กับเขตพื้นที่อื่นในลักษณะ “เพื่อนช่วยเพื่อน” โดยเป็น กลไกการพัฒนาาร่วมกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ แนวทางปฏิบัติ และสนับสนุนให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างต่อเนื่องในพื้นที่ที่ต้องการการส่งเสริม (ผู้จัดการออนไลน์, 2568; ไทยรัฐออนไลน์, 2568)

การดำเนินการจับคู่ครบทั้ง 38 สถานีในขณะนี้ ถือเป็นก้าวสำคัญที่ตอกย้ำความสำเร็จของแนวทาง “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” เพราะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสถานีดั้นแบบกับสถานีสลายทางไม่ได้เป็นเพียงการถ่ายทอดวิธีการ แต่ยังรวมถึงการปรับแนวคิด พฤติกรรม และเจตคติของครูที่มีปัญหาหนี้สิน ให้เกิดการตระหนักรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินอย่างยั่งยืน ด้วยการสนับสนุนจากเพื่อนร่วมวิชาชีพ หน่วยงานในพื้นที่ และผู้เชี่ยวชาญด้านการเงิน (ผู้จัดการออนไลน์, 2568; ไทยรัฐออนไลน์, 2568)

ปรากฏการณ์นี้ไม่เพียงเป็นการบริหารเชิงเครือข่าย (Networked Governance) เท่านั้น แต่ยังเป็น การสร้างทุนทางสังคมเชิงสถาบัน (Institutional Social Capital) ที่ทุกฝ่ายมีบทบาท มีส่วนร่วม และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของนโยบายร่วมกัน ตลอดจนทำให้เกิดแรงขับเคลื่อนจาก “ฐานล่าง” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ (Provan & Kenis, 2008; Claridge, 2020; OECD, 2021)

กล่าวได้ว่า แนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” ไม่ได้หยุดอยู่กับการลดภาระหนี้สิน แต่คือการยกระดับคุณภาพชีวิต ความมั่นคง และศักดิ์ศรีของวิชาชีพครู ผ่านกระบวนการพัฒนาเชิงเครือข่าย ที่เปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในทุกกระดับของระบบการศึกษาไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้จัดอยู่ในลักษณะของ บทความวิชาการเชิงคุณภาพ (Qualitative Academic Article) โดยมุ่งวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหานี้สินครูอย่างยั่งยืนผ่านการสังเคราะห์แนวคิดร่วมสมัย ผสานกับประสบการณ์ ตลอดจนใช้กรณีศึกษาของ “สถานีกักหนี้ครูเครือข่าย” เป็นฐานวิเคราะห์ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ใช้เอกสารทางราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.) กระทรวงศึกษาธิการ และสื่อมวลชน เพื่อศึกษาสถานการณ์หนี้ครู ข้อมูลสถิติย้อนหลัง นับตั้งแต่ปี 2566–2568 นอกจากนี้ ยังทบทวนงานวิจัย วารสารวิชาการ และเอกสารจากองค์การระหว่างประเทศ เช่น OECD, United Nations และ World Bank เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บข้อมูลจากประสบการณ์ตรง (Field-Based Knowledge) อาศัยประสบการณ์ตรงจากการลงพื้นที่ ซึ่งได้มีส่วนร่วมสังเกตการณ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเจ้าหน้าที่สถานีกักหนี้ครูในหลายจังหวัดทั่วประเทศ ทั้งในระดับผู้บริหาร สหกรณ์ครู และครูผู้ที่มีหนี้สิน โดยใช้การบันทึกเชิงภาคสนาม (field notes) และการสนทนาไม่เป็นทางการ (informal conversation) เป็นส่วนหนึ่งของฐานข้อมูลเชิงคุณภาพ

3. เกณฑ์การเลือกกรณีศึกษา ใช้ “สถานีกักหนี้ครูเครือข่าย” ซึ่งประกอบด้วยสถานีกักหนี้ครูต้นแบบ 38 เขตพื้นที่การศึกษา และสถานีสลายทางที่จับคู่กัน โดยเลือกใช้โมเดลนี้ เนื่องจากมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมพื้นที่ที่หลากหลาย และสะท้อนแนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” อย่างชัดเจน

4. ข้อจำกัดของข้อมูล มีความไม่สมบูรณ์หรือเปลี่ยนแปลงได้ตามเวลา ข้อมูลเชิงปริมาณบางชุดยังไม่สามารถเข้าถึงระดับรายบุคคลได้โดยตรง ทั้งนี้ ได้อ้างอิงข้อมูลที่ตรวจสอบได้และมีแหล่งที่มาชัดเจนเพื่อรักษาความน่าเชื่อถือ

รูปแบบของ “สถานีกักหนี้ครูเครือข่าย”

“สถานีกักหนี้ครูเครือข่าย” ถือเป็นนวัตกรรมเชิงระบบที่นำหลักคิดทางการบริหารจัดการแบบองค์รวม (holistic management) มาใช้ในบริบทของการแก้ไขปัญหาหนี้สินครู โดยสามารถอธิบายผ่าน กรอบทฤษฎีระบบ (Systems Theory) ซึ่งมองว่า ทุกระบบประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการดำเนินงาน (Process) ผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเชิง

ตรรกะ (logical linkage) (Meadows, 2008; Senge, 2020; Bryson et al., 2014; Head & Alford, 2015; OECD, 2021) ดังนี้

ปัจจัยนำเข้า (Input)

1) ทรัพยากรบุคคล: คณะกรรมการสถานี ประกอบด้วย ผู้แทนจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สถานศึกษา เจ้าหน้าที่ และตัวแทนครู

2) ข้อมูลสารสนเทศ: ฐานข้อมูลหนี้สินของครูในแต่ละพื้นที่ ระบบทะเบียนลูกหนี้ ประเภทเจ้าหน้าที่ สถานะการฟ้องร้อง ฯลฯ

3) นโยบายระดับชาติ: นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการเรื่องการลดภาระหนี้ แนวทาง "จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน" การหักเงินเดือนเหลือไม่น้อยกว่าร้อยละ 30

4) งบประมาณและเครื่องมือทางการเงิน: การสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) หรือองค์กรในพื้นที่ รวมถึงเครื่องมืออบรม เช่น OBEC Money Coach

กระบวนการดำเนินงาน (Process)

กระบวนการดำเนินงานของสถานีกำหนดครูเครือข่ายในพื้นที่ใช้แนวทาง 5 ต. ดังนี้

1) ต้อนรับ ครูที่มีปัญหาหนี้สินเข้ารับคำแนะนำและการคัดกรองเบื้องต้นโดยเจ้าหน้าที่ประจำสถานี

2) ตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูลหนี้สินอย่างละเอียด เช่น ประเภทหนี้ (ในระบบ/นอกระบบ) จำนวนเจ้าหน้าที่ สถานะทางกฎหมาย

3) ติดตาม ดำเนินการติดต่อและเจรจาปรับโครงสร้างหนี้กับเจ้าหน้าที่ ประสานข้อมูลกับสหกรณ์และสถาบันการเงิน

4) ต่อยอด ให้ความรู้ด้านวินัยการเงินผ่านกิจกรรมอบรม E-Learning ที่ปรึกษาทางการเงิน Peer Mentoring ฯลฯ

5) ติดตามผล ติดตามพฤติกรรมทางการเงินของครูหลังการปรับโครงสร้างหนี้ พร้อมประเมินการคืนหนี้และความเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม

ผลผลิต (Output)

1) จำนวนครูที่เข้าร่วมกระบวนการในแต่ละขั้นตอน

2) จำนวนข้อตกลงปรับโครงสร้างหนี้ที่เกิดขึ้นจริง

3) จำนวนการอบรม ความรู้ทางการเงิน และหลักสูตร Money Coach ที่ครูเข้าร่วม

4) รายงานสถานะหนี้ของครูที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นในเชิงข้อมูล

ผลลัพธ์ (Outcome)

1) ครูมีเงินเดือนสุทธิเหลือไม่ต่ำกว่าร้อยละ 30 ตามหลักเกณฑ์

2) ลดจำนวนครูที่เข้าสู่ขั้นฟ้องร้อง หรือล้มละลาย

3) ครูมีวินัยทางการเงินที่ดีขึ้น สามารถจัดการรายรับรายจ่ายได้อย่างมีระบบ

4) พัฒนาร่วมมือระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ ให้ทำงานได้เป็นระบบเครือข่ายแท้จริง

ผลกระทบ (Impact)

1) ยกระดับคุณภาพชีวิตของครูไทย ลดความเครียดและภาวะทางจิตใจจากปัญหาหนี้สิน

2) ส่งผลกระทบต่อสภาพภาพการเรียนการสอนและการพัฒนาผู้เรียน

3) สร้างความเชื่อมั่นต่อระบบราชการในการดูแลบุคลากร

4) เป็นต้นแบบแนวนโยบายเชิงเครือข่ายที่สามารถขยายผลสู่สาขาอาชีพอื่นในภาครัฐได้ในอนาคต

รูปแบบเชิงระบบของสถานีกำหนดนี้คือเครือข่ายดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนความเป็น “ระบบช่วยเหลือ” ที่ครบวงจร แต่ยังเป็น ตัวอย่างของนโยบายสาธารณะเชิงกลยุทธ์ (Strategic Public Policy) ที่ออกแบบเพื่อจัดการกับปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยใช้ความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และการเรียนรู้ร่วมในระดับพื้นที่เป็นแกนกลาง

บทบาทของ “สถานีกำหนดนี้เครือข่าย”

“สถานีกำหนดนี้เครือข่าย” ไม่ได้มีบทบาทจำกัดอยู่เพียงการให้บริการด้านการเงินแก่ครัวที่มีปัญหาหนี้สิน แต่ได้พัฒนาเป็นกลไกกลางที่ทำหน้าที่หลายประการทั้งในเชิงยุทธศาสตร์ เชิงปฏิบัติการ และเชิงสังคม โดยบทบาทของสถานีเหล่านี้สามารถจำแนกออกเป็น 5 มิติสำคัญ (Ansell & Gash, 2008; Claridge, 2020; OECD, 2021; Murray, Caulier-Grice & Mulgan, 2019) ดังนี้

1. บทบาทเชิงกลไกกลางในการบูรณาการภาคส่วน

สถานีกำหนดนี้ทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” ที่เชื่อมโยงการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สถาบันการเงิน และสถานศึกษา ให้สามารถทำงานร่วมกันภายใต้เป้าหมายเดียวกัน คือ การแก้ไขปัญหาหนี้สินครูอย่างยั่งยืน บทบาทนี้สะท้อนถึงหลักการของทฤษฎี Collaborative Governance ที่เน้นการบริหารจัดการโดยใช้ความร่วมมือเป็นศูนย์กลางแทนอำนาจจากบนลงล่าง

2. บทบาทเชิงบริการเฉพาะบุคคล

สถานีทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเฉพาะราย (Case Management) แก่ครัวที่มีปัญหาหนี้ ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลหนี้สิน พฤติกรรมทางการเงิน และบริบทส่วนตัว ก่อนเสนอแนวทางการแก้ไขหนี้ที่เหมาะสม ทั้งในรูปแบบการเจรจาปรับโครงสร้างหนี้ การพักชำระหนี้ หรือการเปลี่ยนเจ้าหนี้ (Refinance) ซึ่งเป็นการใช้แนวทาง Tailor-Made Solution ที่เพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการปัญหา

3. บทบาทในการพัฒนาทุนมนุษย์

สถานีไม่ได้แก้ปัญหาเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะการเงินของครูผ่านกิจกรรมอบรม หลักสูตรออนไลน์ เช่น OBEC Money Coach การจัดที่ปรึกษาทางการเงิน (Money Coach) และกลุ่มพี่เลี้ยง (Mentor) บทบาทนี้สะท้อนถึงแนวทางของนวัตกรรมทางสังคมที่เน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายในบุคคล ไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนนโยบายภายนอก

4. บทบาทในการติดตามและขับเคลื่อนเชิงข้อมูล

สถานีมีหน้าที่ในการจัดเก็บข้อมูลหนี้สินของครูในพื้นที่ วิเคราะห์แนวโน้ม และส่งข้อมูลเข้าสู่ระบบกลางของ สพฐ. ซึ่งสามารถใช้ในการกำหนดแนวทางนโยบายทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ นอกจากนี้ การติดตามผลในเชิงพฤติกรรมหลังการปรับโครงสร้างหนี้ยังเป็นข้อมูลสำคัญในการวัด “ผลลัพธ์ที่ยั่งยืน” ของระบบสถานี ถือเป็นตัวอย่างของกลไกการกำหนดนโยบายโดยอิงหลักฐาน (Evidence-Based Policy Mechanism) ที่ใช้ข้อมูลจริงประกอบการตัดสินใจ

5. บทบาทเชิงขับเคลื่อนวัฒนธรรมความร่วมมือ

สถานีไม่ได้ทำหน้าที่เฉพาะในช่วงวิกฤติ แต่ยังสร้าง “วัฒนธรรมการช่วยเหลือกัน” ในหมู่ครูและเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ซึ่งเป็นการปลูกฝังทุนทางสังคมในระยะยาว เช่น การทำงานแบบ “เพื่อนช่วยเพื่อน” การใช้สถานีต้นแบบเป็นพี่เลี้ยงแก่สถานีปลายทาง ฯลฯ ส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่น ความต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษานี้ได้มาจากการวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยอิงจากเอกสารทางราชการ งานวิจัย และข้อมูลภาคสนาม ซึ่งได้มีโอกาสสังเกตการณ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเจ้าหน้าที่สถานี่แกหนี้ครูในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยใช้กรอบวิเคราะห์เชิงระบบ (Systems Theory) และแนวคิดการเปลี่ยนแปลงเชิงตรรกะ (Logic-based Systems Change) เป็นเครื่องมือในการจัดเรียงและสังเคราะห์ประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักที่ใช้ในการอธิบายรูปแบบการดำเนินงานของสถานี่แกหนี้ครูเครือข่าย และเชื่อมโยงกับข้อค้นพบจากภาคสนามอย่างเป็นระบบ

1. ปัจจัยนำเข้า (Input)

สถานี่แกหนี้ครูเครือข่ายมีความเข้มแข็งจากการบูรณาการทรัพยากรในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะ “ทรัพยากรบุคคล” ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สหกรณ์ออมทรัพย์ครู สถานศึกษา และครูที่เป็นตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย พบว่า พื้นที่ที่มีผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาหรือผู้แทนสหกรณ์ที่มีภาวะผู้นำเชิงรุกมักประสบความสำเร็จในการสร้างความร่วมมือ เช่น ในกรณีของ สพป.กาญจนบุรี เขต 3 การมี “ข้อมูลสารสนเทศ” ที่ครบถ้วนจากระบบทะเบียนลูกหนี้ ช่วยให้สถานี่สามารถวางแผนการจัดการหนี้ได้แม่นยำและตรงจุด ในส่วนของ “นโยบายระดับชาติ” เช่น การหักเงินเดือนเหลืออย่างน้อยร้อยละ 30 และงบประมาณสนับสนุนจาก สพฐ. รวมถึงเครื่องมืออย่าง OBEC Money Coach เป็นปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญที่เอื้อต่อการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ

2. กระบวนการดำเนินงาน (Process)

สถานี่แกหนี้ครูเครือข่ายใช้แนวทาง “5 ต.” ได้แก่ ด้อนรับ ตรวจสอบ ติดตาม ต่อยอด และติดตามผล โดยเริ่มจากการคัดกรองครูที่สมัครใจเข้าสู่กระบวนการ จากนั้นมีการวิเคราะห์ข้อมูลหนี้ในเชิงลึก ทั้งประเภทเจ้าหนี้ จำนวนหนี้ และสถานะทางกฎหมาย ในขั้นตอนการติดตาม มีการเชื่อมโยงกับสหกรณ์และธนาคารเพื่อร่วมเจรจาปรับโครงสร้างหนี้ ส่วนที่โดดเด่นคือการ “ต่อยอด” ซึ่งสถานี่จะจัดการอบรมด้านการเงินผ่านระบบ E-learning รวมถึงการจัดกลุ่มพี่เลี้ยงด้านการเงินเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเงินของครูให้ยั่งยืน และสุดท้าย การติดตามผลระยะยาวมีบทบาทสำคัญในการป้องกันการกลับเข้าสู่ปัญหาเดิมซ้ำอีก

3. ผลผลิต (Output)

สถานี่แกหนี้ครูเครือข่ายสามารถสร้างผลผลิตที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ จำนวนครูที่เข้าสู่กระบวนการ เช่น สพป. รายงานว่า วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2568 มีครูเข้าร่วมโครงการ ทั้งหมด 7,762 ราย ข้อตกลงการปรับโครงสร้างหนี้สำเร็จ 1,658 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 21.36 นอกจากนี้ จำนวนครูที่ผ่านการอบรมด้านการเงิน รวมถึงการใช้งานเครื่องมือ OBEC Money Coach ยังเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง โดยในไตรมาสแรกของปี 2568 มีครูลงทะเบียนหลักสูตรออนไลน์กว่า 12,000 ราย ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สถานี่สามารถเปลี่ยนกระบวนการให้เป็นผลผลิตที่ชัดเจนและตรวจสอบได้

4. ผลลัพธ์ (Outcome)

ผลลัพธ์ที่ได้ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ตัวเลขการปรับโครงสร้างหนี้สำเร็จ แต่รวมถึง “การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเงินของครู” ที่สะท้อนจากการที่ครูสามารถจัดการรายรับรายจ่ายได้ดีขึ้น และไม่เข้าสู่ภาวะล้มละลายเพิ่มเติม นอกจากนี้ จำนวนครูที่มีเงินเดือนสุทธิเหลือไม่ต่ำกว่าร้อยละ 30 เพิ่มขึ้นจาก 3,920 รายในปี 2566 เป็น 6,250 รายในต้นปี 2568 ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการให้คำปรึกษาเชิงลึกของสถานี่แกหนี้ครูเครือข่าย อีกทั้งยังพบว่า สถานี่ที่มีการติดตามหลังการช่วยเหลืออย่างสม่ำเสมอ มักลดจำนวนกรณีหนี้ซ้ำซ้อนได้มากกว่าพื้นที่ที่ไม่มีระบบติดตาม

5. ผลกระทบ (Impact)

ในระยะยาว สถานีแก้หนี้ครูเครือข่ายก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกในหลายมิติ ได้แก่ การยกระดับคุณภาพชีวิตของครู ความมั่นคงทางจิตใจ และประสิทธิภาพในการสอน ทั้งยังช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นในระบบราชการ เช่น ครูในหลายพื้นที่รายงานว่ามีความสุขในการทำงานเพิ่มขึ้น และรู้สึกว่าได้รับการดูแลจากหน่วยงานรัฐมากขึ้น นอกจากนี้ รูปแบบของสถานียังสามารถพัฒนาไปสู่โมเดลความร่วมมือเชิงนโยบายในสาขาอื่น เช่น การแก้ปัญหาหนี้ของบุคลากรสาธารณสุขหรือข้าราชการอื่นในอนาคต ถือเป็น “ต้นแบบนโยบายเครือข่าย” ที่สร้างผลกระทบได้เกินขอบเขตภารกิจเดิม

กรณีศึกษาการ “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” : พลังความร่วมมือของสถานียแก้หนี้ครูเครือข่ายในระดับพื้นที่

กรณีของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 3 (สพป.กาญจนบุรี เขต 3) ถือเป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนของแนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” ซึ่งสามารถถอดบทเรียนได้ทั้งในแง่ของรูปแบบ ความร่วมมือ และผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการบูรณาการภารกิจระหว่างภาครัฐและสหกรณ์ครู เพื่อช่วยเหลือทั้งครูประจำการและข้าราชการบำนาญที่ประสบปัญหาหนี้สินเรื้อรัง (เดลินิวส์, 2568; ผู้จัดการออนไลน์, 2568)

การดำเนินงานของสถานียแก้หนี้ในพื้นที่นี้โดย นายนันท์ภัทร บรรณดีเจริญโชติ ผู้อำนวยการ สพป.กาญจนบุรี เขต 3 ซึ่งได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับสหกรณ์ออมทรัพย์ครูกาญจนบุรี เพื่อหาทางออกแก่ข้าราชการบำนาญที่ไม่สามารถใช้บำเหน็จทดแทนค่าประกันเงินกู้ได้ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความเสี่ยงด้านเครดิตและถูกปฏิเสธจากแหล่งเงินทุนในระบบ ผลการประชุมได้นำไปสู่การสร้าง “ทางเลือก” ใหม่ เช่น การเจรจารวมหนี้กับธนาคารออมสิน การปรับลดอัตราดอกเบี้ย และการวางแผนฟื้นฟูสถานะทางการเงินร่วมกันระหว่างครูกับเจ้าหน้าที่สหกรณ์ ซึ่งเป็นแนวทาง “เจรจาร่วม” ไม่ใช่ “ออกคำสั่ง”

กรณีของ สพป.กาญจนบุรี เขต 3 ยังสะท้อนถึงบทบาทของสถานียแก้หนี้ในมิติที่ลึกกว่าการเงิน กล่าวคือการช่วย “ฟื้นฟูศักดิ์ศรีและความมั่นใจในชีวิตของครู” เมื่อข้าราชการบำนาญหลายรายได้แสดงความรู้สึก “ปลื้มปิติ คลายความกังวล และมีกำลังใจที่จะใช้ชีวิตต่อไป” หลังจากเข้าร่วมกระบวนการเจรจา ซึ่งไม่เพียงแก้ปัญหาเรื่องตัวเลข แต่ยังเยียวยาจิตใจของครูผู้เคยแบกรับภาระมาอย่างยาวนาน

บทเรียนสำคัญจากกรณีนี้คือ การสร้างพื้นที่กลางที่เปิดให้ทุกภาคส่วนร่วมกัน “ออกแบบแนวทางแก้หนี้ อย่างมีมนุษยธรรม” โดยไม่ใช่เพียงการปรับโครงสร้างหนี้เชิงเทคนิค แต่รวมถึงการสร้างความเข้าใจ การสื่อสารที่ชัดเจน และการร่วมกันรับผิดชอบต่อชีวิตของบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าของประเทศ

อภิปรายผล

1. ความพร้อมของทรัพยากรบุคคล ฐานข้อมูล นโยบาย และงบประมาณ เป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญของสถานียแก้หนี้ครูเครือข่าย สอดคล้องกับแนวคิด รูปแบบความยั่งยืนของการแก้ไขปัญหานี้สินครู ที่ชี้ว่าความยั่งยืนของระบบต้องมี Input ที่เพียงพอและเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ (Meadows, 2008; Senge, 2020) อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนในหลายพื้นที่อยู่ที่ความเหลื่อมล้ำด้านความพร้อมของทรัพยากร เช่น เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้จำกัด หรือข้อมูลหนี้ที่ไม่ครบถ้วน ซึ่งสะท้อนถึงข้อจำกัดด้านทุนทางสังคมเชิงสถาบัน (Putnam, 2000; Claridge, 2020) และการกระจายนโยบายจากส่วนกลางที่ยังไม่เท่าทันพื้นที่ แนวทาง “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” จึงเป็นอีกทางที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำบางประการผ่านกลไกการจับคู่ (peer mentoring) แต่ยังคงต้องการสนับสนุนโครงสร้างถาวรและแผนงบประมาณระยะยาวให้สถานียสามารถดำรงอยู่ได้จริงอย่างยั่งยืน

2. กระบวนการ 5 ต. ของสถานี้แก้หนี้ครูเครือข่ายแสดงให้เห็นถึงการออกแบบที่สอดคล้องกับแนวคิดของนวัตกรรมทางสังคม (Phills et al., 2008) ซึ่งผสานทั้งการคัดกรอง เจริญ พื้นฟูพฤติกรรม และติดตามผล พื้นที่ที่มีทุนทางสังคมสูงและภาวะผู้นำในระดับท้องถิ่นที่เข้มแข็งมักสามารถประยุกต์กระบวนการเหล่านี้ได้อย่างยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดด้านความสม่ำเสมอของการดำเนินงานระหว่างพื้นที่ บางพื้นที่ยังขาดความเข้าใจในบทบาทของ “ความเป็นเจ้าของร่วม” ตามทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Nabatchi & Leighninger, 2020) จึงทำให้กระบวนการบางช่วงหยุดชะงักหรือไม่ต่อเนื่อง ข้อเสนอเชิงนโยบายควรมุ่งเน้นการสร้างมาตรฐานกลางในการดำเนินงาน (process standardization) ที่ยังคงความยืดหยุ่นในแต่ละพื้นที่ ควบคู่กับการติดตามและให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่องผ่านระบบดิจิทัล

3. สถานี้แก้หนี้ครูเครือข่ายสามารถสร้างผลผลิตที่ชัดเจนในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยเฉพาะจำนวนครูที่เข้าสู่กระบวนการปรับโครงสร้างหนี้ การจัดอบรมความรู้ทางการเงินอย่างกว้างขวาง และการเจรจาแก้ไขหนี้ที่สำเร็จจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความสามารถของระบบในการออกแบบและขับเคลื่อนกลไกการแก้ปัญหาเชิงนโยบายที่จับต้องได้ (Senge, 2020) ทั้งนี้ ตัวอย่างจากเขตพื้นที่ต่าง ๆ ชี้ว่าผู้เข้าร่วมมีระดับความพึงพอใจสูง และมีแนวโน้มเปลี่ยนพฤติกรรมการเงินในทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของแนวคิดการแก้ไขหนี้สินครูอย่างยั่งยืน (United Nations, 2015; OECD, 2020) รวมถึงแนวทางการเรียนรู้ร่วมตามกรอบของนวัตกรรมทางสังคม (Phills et al., 2008) ซึ่งจุดแข็งของสถานี้คือความสามารถในการเปลี่ยนกลไกชั่วคราวให้กลายเป็นระบบการสนับสนุนถาวรที่ครูรู้สึกไว้วางใจ อย่างไรก็ตาม ในบางพื้นที่ยังมีความจำเป็นต้องปรับปรุงการติดตามผลด้านคุณภาพ เช่น การวัดผลเชิงพฤติกรรมหรือการรับรู้ของผู้เข้าร่วม เพื่อให้การประเมินผลลัพธ์ครอบคลุมยิ่งขึ้น

4. ผลลัพธ์ของการดำเนินงานสถานี้แก้หนี้ครูเครือข่ายสะท้อนความสำเร็จที่ชัดเจนในการยกระดับคุณภาพชีวิตทางการเงินของครูอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการที่ครูสามารถรักษาระดับเงินเดือนสุทธิเหลือไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 การลดจำนวนผู้ถูกฟ้องร้อง และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเงินในทิศทางที่มีวินัยและยั่งยืนมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้สอดคล้องกับแนวคิดแนวคิดการแก้ไขหนี้สินครูอย่างยั่งยืนที่เน้นการปลดหนี้อย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการสร้างวินัยและความมั่นคงในระยะยาว (OECD, 2020) โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีเครือข่ายความร่วมมือเข้มแข็ง มีระบบติดตามผลอย่างต่อเนื่อง และมีผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทอย่างชัดเจน ผลลัพธ์ในลักษณะนี้ยังแสดงให้เห็นพลังของทุนทางสังคมที่ถูกรวมศูนย์อย่างเป็นระบบ (Field, 2020; Putnam, 2000) ตลอดจนแสดงถึงศักยภาพของนโยบายที่ออกแบบจากฐานปัญหาจริงในพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เพียงวัดได้จากตัวเลข แต่ยังเห็นได้จากเจตคติ ความมั่นใจ และความเป็นเจ้าของในกระบวนการของครูในแต่ละพื้นที่อีกด้วย

5. ผลกระทบระยะยาวของสถานี้แก้หนี้ครูเครือข่าย เช่น การยกระดับคุณภาพชีวิตครู ความเชื่อมั่นต่อระบบราชการ และการขยายผลสู่ระดับนโยบาย เป็นหลักฐานของการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบที่ขับเคลื่อนจากฐานล่าง (bottom-up systems change) ซึ่งตอบโจทย์แนวคิด Collaborative Governance และ Social Capital ที่เข้มแข็ง (Bourdieu, 1986; Emerson et al., 2012) และยังสะท้อนอัตลักษณ์ของนวัตกรรมทางสังคม ที่เกิดขึ้นจากการรวมพลังของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อออกแบบแนวทางใหม่ในการจัดการปัญหาเชิงโครงสร้าง (Howaldt et al., 2021) สถานี้แก้หนี้ครูเครือข่ายจึงมิใช่เพียง “หน่วยงานให้บริการ” แต่เป็นกลไกแห่งความหวัง ที่สร้างวัฒนธรรมใหม่ในการจัดการหนี้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของความเข้าใจ ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วม

บทเรียนและข้อเสนอเชิงนโยบาย

บทเรียนสำคัญจากการดำเนินงานสถานีแก้หนี้ครูเครือข่าย

การขับเคลื่อนสถานีแก้หนี้ครูเครือข่ายในระดับพื้นที่ทั่วประเทศตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ได้สะท้อนถึงบทเรียนเชิงระบบที่สำคัญหลากหลายประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) การจัดการหนี้ครูต้องมองเป็นปัญหาเชิงระบบ ไม่ใช่เพียงรายบุคคล ครูที่ประสบปัญหาหนี้สินมักเผชิญความซับซ้อนทั้งในระดับเศรษฐกิจ พฤติกรรมทางการเงิน และข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง เช่น กลไกการหักเงินเดือน การเข้าถึงข้อมูลเครดิต ฯลฯ การสร้าง “ระบบสนับสนุน” ที่มีหลายภาคส่วนร่วมมือกัน จึงเป็นทางออกที่มีประสิทธิภาพกว่าการแก้ไขเฉพาะหน้า

2) ความสำเร็จของสถานีขึ้นกับความเป็นเจ้าของในระดับพื้นที่ โดยพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จสูง มักมีความเข้มแข็งของผู้นำท้องถิ่น เช่น ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ผู้แทนสหกรณ์ และผู้บริหารสถานศึกษา ที่สามารถสร้างความร่วมมือแบบแนบแน่น และเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างกลมกลืน

3) แนวคิด “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” มีพลังทางวัฒนธรรมและนโยบาย แนวคิดนี้มีได้เป็นเพียงโลแกนเชิงขวัญกำลังใจ แต่สามารถออกแบบให้เป็นกลไกปฏิบัติจริง เช่น การจับคู่สถานีต้นแบบกับสถานีปลายทาง การสร้างระบบพี่เลี้ยงทางการเงิน และการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเขตพื้นที่

4) การแก้หนี้ที่ยั่งยืนต้องมีทั้งมาตรการทางการเงินและการเปลี่ยนพฤติกรรม การเจรจาปรับโครงสร้างหนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้น การอบรมวินัยทางการเงิน การติดตามพฤติกรรมค่าใช้จ่าย และการมีระบบให้คำปรึกษาต่อเนื่องต่างหากที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงคงอยู่ได้จริงในระยะยาว

ข้อจำกัดของการดำเนินงาน

แม้สถานีแก้หนี้ครูเครือข่ายแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการบูรณาการความร่วมมือและขับเคลื่อนเชิงระบบได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่การดำเนินงานยังเผชิญข้อจำกัดบางประการ ดังนี้

1) ความเหลื่อมล้ำด้านความเข้มแข็งของพื้นที่ หากเขตพื้นที่ที่มีผู้นำเข้มแข็งและทุนทางสังคมสูงมักประสบความสำเร็จสูง ขณะที่พื้นที่ที่ขาดกลไกสนับสนุนกลับมีผลลัพธ์จำกัด

2) ภาระงานและข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของครู ซึ่งครูที่มีภาระสอนสูงอาจไม่มีเวลาหรือแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมของสถานีอย่างต่อเนื่อง

3) การติดตามผลระยะยาวยังไม่เป็นระบบ แม้มีข้อมูลเชิงปริมาณ แต่ระบบติดตามผลเชิงคุณภาพ เช่น พฤติกรรมการใช้เงินของครูหลังการอบรมหรือเจรจาหนี้ ยังไม่มีการเก็บข้อมูลในระดับที่สามารถวิเคราะห์ผลกระทบในเชิงลึกได้

4) ข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล หลายสถานียังพึ่งพาจิตอาสา ไม่มีตำแหน่งประจำ ส่งผลต่อความต่อเนื่องของการดำเนินงานเมื่อบุคลากรหมุนเวียน

ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากบทเรียนข้างต้น จึงสามารถเสนอแนวทางเชิงนโยบายที่ควรดำเนินการต่อเนื่องและขยายผล ดังนี้

1) ส่งเสริมให้สถานีแก้หนี้ครูเครือข่ายมีสถานะเป็นกลไกความร่วมมือถาวรในระดับพื้นที่ โดยสนับสนุนให้แต่ละจังหวัดหรือเขตพื้นที่ บรรจุแนวทางการดำเนินงานของสถานีฯ เข้าสู่แผนปฏิบัติการ/แผนพัฒนาการศึกษา พร้อมส่งเสริมให้เกิดกลไกความร่วมมือในลักษณะ “ภาคีเครือข่าย” ระหว่างจังหวัดหรือเขตพื้นที่ สหกรณ์ครู และหน่วยงานการเงินในพื้นที่ โดยไม่จำเป็นต้องรอคำสั่งหรือระเบียบกลาง

2) พัฒนาเครือข่ายวิทยากรและที่ปรึกษาการเงินในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สถานที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่สามารถพัฒนาศักยภาพบุคลากรในพื้นที่ให้กลายเป็น “ศูนย์เรียนรู้การเงินภายใน”

3) ออกแบบระบบติดตามผลเชิงดิจิทัลที่สามารถวิเคราะห์แนวโน้มปัญหาได้ล่วงหน้า เช่น dashboard กลางของ สพฐ. หรือระบบรายงานแบบ real-time ที่เชื่อมโยงกับสภာกรณและสถานี่แกันั้นในแต่ละพื้นที่

4) เสนอมาตรการสนับสนุนการจัดอบรมวินัยทางการเงินเป็นหลักสูตรบังคับสำหรับครูใหม่และครูก่อนเกษียณ เพื่อป้องกันการเข้าสู่ภาวะหนี้ตั้งแต่ต้นทาง และเตรียมความพร้อมในช่วงเปลี่ยนผ่านก่อนเกษียณ

5) ผลักดันแนวคิด “เพื่อนช่วยเพื่อน” สู่การเป็นวัฒนธรรมองค์กรในวงการศึกษา โดยส่งเสริมการตั้งกลุ่ม mentor ด้านการเงินในโรงเรียนและพื้นที่จังหวัด การแชร์ประสบการณ์ผ่านเวทีออนไลน์ และสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้ครูสามารถขอความช่วยเหลือโดยไม่รู้สึกอับอาย

ข้อเสนอเพื่อการศึกษาในอนาคต

จากการสังเคราะห์ข้อมูลและการวิเคราะห์เบื้องต้น ประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติม ดังนี้

1) การวัดผลกระทบเชิงคุณภาพในระยะยาว เช่น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเงิน เจตคติเรื่องหนี้ และการกลับเข้าสู่ภาวะหนี้ซ้ำ

2) การเปรียบเทียบแนวทางในพื้นที่ที่มีความสำเร็จต่างระดับ เพื่อระบุปัจจัยแห่งความสำเร็จหรืออุปสรรคเชิงระบบ

3) การออกแบบนโยบายสาธารณะเชิงยั่งยืน โดยใช้สถานี่แกันั้นครูเครือข่ายเป็นต้นแบบในการจัดการหนี้สาธารณะของภาคส่วนอื่น เช่น ข้าราชการท้องถิ่น พนักงานรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น

ส่วนสรุป

สถานการณ์หนี้สินของครูในประเทศไทยเป็นวิกฤตเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตการทำงาน และสุขภาพจิตใจของครูอย่างลึกซึ้ง แม้กระทรวงศึกษาธิการจะมีความพยายามในการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง แต่ยั้งจำเป็นต้องใช้มาตรการที่มีความเป็นระบบและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น โครงการ “สถานี่แกันั้นครูเครือข่าย” ซึ่งริเริ่มโดย พล.ต.อ.เพิ่มพูน ชิดชอบ ด้วยการจับคู่สถานี่ต้นแบบและสถานี่ปลายทาง เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงระบบ โดยมี นางเกศทิพย์ ศุภวานิช เป็นผู้ขับเคลื่อนจนครอบคลุมครบทั้ง 38 เครือข่ายสถานี่ จึงเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ตอบโจทย์อย่างชัดเจน ไม่เพียงช่วยบรรเทาภาระหนี้ของครูในระดับบุคคล แต่ยั้งสะท้อนแนวคิดการบริหารจัดการเชิงบูรณาการในระดับพื้นที่ และเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านทุนมนุษย์

การพัฒนา “สถานี่แกันั้นครูเครือข่าย” ตั้งอยู่บนฐานคิดจากทฤษฎีร่วมสมัยหลายแขนง ทั้งทฤษฎีทุนทางสังคมที่เน้นความไว้วางใจและเครือข่าย ทฤษฎีการมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ครูเป็นเจ้าของกระบวนการ และแนวคิดนวัตกรรมทางสังคมที่มุ่งเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ รูปแบบของสถานี่ฯ ยังสะท้อนแนวคิด Systems Theory โดยวางระบบการดำเนินงานให้เชื่อมโยงกันอย่างมีตรรกะตั้งแต่ปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน ผลผลิต ผลลัพธ์ และ ผลกระทบ ทำให้แนวทางนี้กลายเป็นกลไกนโยบายสาธารณะเชิงกลยุทธ์ ที่ไม่เพียงตอบโจทย์เฉพาะหน้า แต่ยั้งสามารถขยายผลได้จริงในระยะยาว และเปลี่ยนวิถีคิดการบริหารจัดการภาครัฐจากบนลงล่าง ไปสู่แนวราบที่มีส่วนร่วมจากฐานรากอย่างแท้จริง

เมื่อแนวคิดได้รับการแปรรูปเป็นการปฏิบัติจริงอย่างเป็นระบบ สถานีแก๊ห้ครุเรือข่ายจึงได้ขยายบทบาทไปสู่การเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบที่ยั่งยืน ใน 5 มิติ ได้แก่ บทบาทเชิงกลไกกลางในการบูรณาการภาคส่วน บทบาทเชิงบริการเฉพาะบุคคล บทบาทในการพัฒนาทุนมนุษย์ บทบาทในการติดตามและขับเคลื่อนเชิงข้อมูล และบทบาทเชิงขับเคลื่อนวัฒนธรรมความร่วมมือ นอกจากนี้ ยังปลูกฝังวัฒนธรรม “เพื่อนช่วยเพื่อน” ที่สร้างความไว้วางใจและความต่อเนื่องในการพัฒนา โดยกรณีศึกษาของ สพป.กาญจนบุรี เขต 3 คือภาพสะท้อนที่ชัดเจนของแนวทาง “จับมือไว้แล้วไปด้วยกัน” ซึ่งไม่เพียงลดหนี้ แต่ยังฟื้นฟูศักดิ์ศรีของวิชาชีพครู บทเรียนทั้งหมดนี้ชี้ชัดว่านโยบายที่มีหัวใจอยู่ที่ความร่วมมือ ยึดหยุ่น และเข้าใจพื้นที่ คือคำตอบของการแก้ไขปัญหาหนี้สินอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2566). นโยบายรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พล.ต.อ. เพิ่มพูน ชิดชอบ. สืบค้น 1 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://www.moe.go.th>
- กรุงเทพธุรกิจ. (2567). ศธ.จับมือกรมส่งเสริมสหกรณ์เร่งแก้หนี้ครูสีแดง-สีเหลือง ขยายสถานีกแก้หนี้ครูทั่วประเทศ. สืบค้น 1 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://www.bangkokbiznews.com>
- เดลินิวส์. (2568). ศธ.หนุน สพป.กาญจนบุรี เขต 3 ช่วยข้าราชการครูบ้านกาญจน์แก้หนี้เรื้อรัง ร่วมมือสหกรณ์ครูฟื้นศักดิ์ศรี. สืบค้น 21 พฤษภาคม 2568, จาก <https://www.dailynews.co.th/news/4732884/>
- ไทยโพสต์. (2567). ครูกว่า 5,000 คนถูกฟ้องล้มละลาย วิฤตหนี้ภาคราชการพุ่งสองเท่าในรอบปี. สืบค้น 15 ธันวาคม 2567, จาก <https://www.thaipost.net>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2567). ครูไทยแบกหนี้เฉลี่ยหลักล้าน ศธ.เร่งตั้งสถานีกแก้หนี้ครูข่ายจับมือช่วยครูทั่วประเทศ. สืบค้น 3 เมษายน 2567, จาก <https://www.thairath.co.th>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2568). เพื่อนช่วยเพื่อน! 38 เขตพื้นที่การศึกษาต้นแบบ เดินหน้าถ่ายทอดความสำเร็จแก้หนี้ครู. สืบค้น 22 พฤษภาคม 2568, จาก <https://www.thairath.co.th>
- ผู้จัดการออนไลน์. (2568). ศธ.ขับเคลื่อนสถานีกแก้หนี้ครูทั่วประเทศ จับคู่เขตพื้นที่ต้นแบบกับเขตปลายทาง. สืบค้น 21 พฤษภาคม 2568, จาก <https://mgronline.com>
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566). รายงานสถานการณ์หนี้สินครูประจำปี 2565. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2567). รายงานสถานการณ์หนี้สินครูประจำปี 2566. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2568). รายงานผลการดำเนินงานสถานีกแก้หนี้ครู ณ วันที่ 1 เมษายน 2568. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2568). รายงานสถานการณ์หนี้สินครูประจำปี 2567. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา (สกสค.). (2567). รายงานข้อมูลหนี้สินครูจากโครงการ ข.พ.ค.-ข.พ.ส. และสวัสดิการอื่น ๆ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580). กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒน์.

- Ansell, C., & Gash, A. (2008). *Collaborative governance in theory and practice*. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543–571.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
- Bangkokbiznews. (2024). *Deputy Minister of Education discusses teacher debt issues, worries about the yellow group facing a crisis of hundreds of thousands*. Retrieved February 1, 2024, from <https://www.bangkokbiznews.com>
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Bryson, J. M., Crosby, B. C., & Bloomberg, L. (2014). *Public value governance: Moving beyond traditional public administration and the New Public Management*. *Public Administration Review*, 74(4), 445–456.
- Claridge, T. (2020). *Social capital and the role of trust in managing collective action: A review of empirical literature*. *Social Indicators Research*, 148(1), 1–28.
- Cornwall, A. (2021). *Participation in development: Revisiting the toolbox*. *Third World Quarterly*, 42(3), 409–424.
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). *An integrative framework for collaborative governance*. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 1–28.
- Field, J. (2020). *Social capital: Key ideas (3rd ed.)*. Routledge.
- Head, B. W., & Alford, J. (2015). Wicked problems: Implications for public policy and management. *Administration & Society*, 47(6), 711–739.
- Howaldt, J., Kaletka, C., & Schröder, A. (2021). *A global perspective on social innovation: Theoretical insights and new approaches*. Routledge.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2020). *Financial literacy and the need for financial education: Evidence and implications*. *Journal of Economic Perspectives*, 34(3), 107–130.
- Meadows, D. H. (2008). *Thinking in systems: A primer*. Chelsea Green Publishing.
- Murray, R., Caulier-Grice, J., & Mulgan, G. (2019). *Social innovation: How societies find the power to change*. Policy Press.
- Nabatchi, T., & Leighninger, M. (2020). *Public participation for 21st century democracy*. Wiley.
- OECD. (2020). *Innovative citizen participation and new democratic institutions: Catching the deliberative wave*. OECD Publishing.
- OECD. (2021). *Building a resilient public sector through strategic foresight and systems thinking*. OECD Publishing.
- Phills, J. A., Deiglmeier, K., & Miller, D. T. (2008). Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6(4), 34–43.
- Provan, K. G., & Kenis, P. (2008). Modes of network governance: Structure, management, and effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(2), 229–252.

- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Senge, P. M. (2020). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization* (Revised ed.). Currency.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- World Bank. (2023). *Thailand: Strengthening public financial resilience through debt reform*. Retrieved from <https://www.worldbank.org>